

શ્રી લિંબડી નિવાસી સદગુણ શાહ ડુંગરશી

જીવનસાક્ષીના પુણ્યદેવતાથે

લે. ૧૧

આત્મ-જગૃતિ.

વાંચો, વિચારો, અનુસરો;

અન્યને વંચાવો, પ્રેરો.

સં. ૧૯૮૫.

શ્રી જૈન એક્સ્કર મંડળ

—મહાસાધુ.

૨૪૫૨૭

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ઓપીરાઈટ-સંગ્રહ

આવિહિકયા વર-મકયં, ઉસ્સુઅવયણં મળંતિ
સત્વણ્ણ ; પાયહિત્તં જમ્હા, અકપ્પ યુરુઅં
કપ્પ લહ્હઅં ?

શ્રીમદ્ધર્મોપનિષદ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૫૪૧ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ આત્મજીવન

વિષય ૫૩૪:૪

પરોપકારાય સતાં વિભૂતયઃ

અથાંક ૪૭.

—ક્રિયામાર્ગની ગાઇડ—

આત્મ-જાગૃતિ.

પવિત્ર ક્રિયામાર્ગમાં રૂચિવન્ત લવ્યાત્માઓને
વાંચવા વિચારવા માટે.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

સદ્ગત શેઠ વેણીચંદ સુરચંદ સંસ્થાપિત

—શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ.

મહેસાણા.

ધી “સૂર્યપ્રકાશ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં પટેલ મૂળચંદભાઈ
ત્રિકમલાલે છાપી. ટે૦ પાનકોરનાકા-અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૩ જી.

પ્રતિ ૩૦૦૦.

વીર સવત્ ૨૪૫૫.

વિક્રમ સં૦ ૧૯૮૫.

સને ૧૯૨૮.

મુદ્દય, રૂ. ૦-૦-૯.

પુસ્તક વાંચનાર પ્રેમીને ધ્યાનમાં રા-
ખવા લાયક અગત્યની સૂચનાઓ.

- ૧ પુસ્તકને થૂંક લગાડવું નહિ.
- ૨ પુસ્તકને અશુદ્ધ વાંચવું નહિ.
- ૩ પુસ્તકને પાસે રાખી વાછૂટ કરવી નહિ.
- ૪ પુસ્તકને પગ લગાડવો નહિ.
- ૫ પુસ્તકને પટકવું નહિ.
- ૬ પુસ્તકને પાસે રાખી ભોજન કરવું નહિ.
- ૭ પુસ્તકને પાસે રાખી પેશાબ કરવો નહિ.
- ૮ પુસ્તકને પાસે રાખી ઝાડો કરવો નહિ.
- ૯ પુસ્તકનો અક્ષર થૂંકથી ભૂંસવો નહિ.
- ૧૦ પુસ્તક ઉપર બેસવું કે સૂવું નહિ.
- ૧૧ પુસ્તકનો અગ્નિથી નાશ કરવો નહિ.
- ૧૨ પુસ્તકનો પાણીથી નાશ કરવો નહિ.
- ૧૩ પુસ્તકનો ફાડીને કે બીજા કોઈ પણ પ્રકારે નાશ કરવો નહિ.

પ્રસ્તાવના.

આ બુકના મથાળાવાળો લેખ ભાવનગરના ‘ જૈન ધર્મ પ્રકાશ ’માં દીવાળી પછી સં. ૧૯૮૧ ની સાલમાં ત્રણ ભાગમાં છપાયેલો તે બધાને ઘણો રૂચિર થયેલો જણાયાથી આ ન્હાની પણ ઉપયોગી બુકની યોજના થઈ છે.

વિષયને દૃઢ કરવા માટે શરૂઆતમાં ગાડીવાન, ડૉક્ટર, વ્યાપારી, ટ્રેડનના ગાર્ડ, સ્ટીમરના કેપ્ટન, રસોઈ કરનાર, વકીલ અને સેનાનાયકનાં દૃષ્ટાંતો—તેમની ફરજોની હકિકત—આપવામાં આવ્યાં છે. બાદ દેવદર્શન, જિનપૂજા, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પોસહ, તપ, પર્યુષણ, ભાવના, નિયમ ધારવા, વ્યાખ્યાન—શ્રવણ, જ્યંતી, પૂજા ભણાવવી, ધર્મકરણી અને રાત્રે વિચારણા, એ ચૌદ બાબતોના ઉદ્દેશ બતાવ્યા છે. તેમજ તે તે કરણીઓ કેવી રીતે કરવ (જેથી ઉદ્દેશની સિદ્ધિ થાય) તથા આજકાલ તે તે કરણીઓ કેવી રીતે કરાય છે, તે વિસ્તારથી સમજાવી વિષયનો ઉપસંહાર કર્યો છે. આ બુક ક્રિયામાર્ગ માટે એક ઉપયોગી ગાઈડ (માર્ગદર્શક) ની ગરજ સારે છે. ક્રિયામાર્ગના બપો હવે તથા અન્ય જિજ્ઞાસુઓએ આ બુક સ્થિરતાએ ખારિકીથી ફરી ફરી વાંચી વિચારવા યોગ્ય છે. આવી ન્હાની બુક માટે વિશેષ લખવાની આવશ્યકતા નથી.

આ બુકની આ ત્રીજી આવૃત્તિ છે.

સંવત ૧૯૮૫ ની
મૌનએકાદશી.

}

શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ
—મહેસાણા.

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
આત્મ-જાગૃતિ.	૧	પ્રતિક્રમણ.	૧૮
ગાડું હાંકનાર.	૨	પોસહ.	૨૨
ડોક્ટર.	૩	તપ.	૨૫
વ્યાપારી.	૪	પર્યુષણ.	૨૬
ટ્રેડનના ગાર્ડ.	૫	ભાવના.	૨૭
સ્કીમરના કેપટન.	૬	નિયમ ધારવા.	૨૮
રસોઇ કરનાર.	૭	વ્યાખ્યાનશ્રવણ.	૩૦
વકીલ.	૮	જયંતી.	૩૧
સેનાનાયક.	૯	પૂજા ભણાવવી.	૩૨
દેવદર્શન.	૧૨	ધર્મકરણી.	૩૫
જિનપૂજા.	૧૩	રાત્રે વિચારણા.	૩૬
સામાયિક.	૧૬	ઉપસંહાર.	૩૮
		જ્ઞાનપૂર્વક ક્રિયા કરવા વિષે.	૪૦

આત્મ-ભગૃતિ.

જગતમાં મનુષ્યો જે કંઈ સાંસારિક કામકાજ કરે છે તે ભગત અવસ્થામાંજ કરી શકે છે. નિદ્રામાં હોય કે બેલાન અવસ્થામાં હોય અથવા ભગૃતિ હોય છતાં સાવધાની કે સાવચેતી ન હોય તો તે કંઈજ કાર્ય કરી શકતા નથી, અથવા કરે છે તો કાર્ય સારું થતું નથી અથવા વિપરીત કાર્ય થતાં પરિણામ નુકસાનીમાં આવે છે. ભગત અવસ્થામાં વિચારણા ચાલુ રહે છે એટલે કાર્ય શા માટે કરે છે તથા કેવી રીતે કરવાથી કાર્યનો હેતુ સિદ્ધ થાય, કાર્ય સફળ થાય, તે માટે તે વિચારી શકે છે. જેમ સાંસારિક કાર્યમાં વિચારણાની જરૂર છે, તે જ પ્રમાણે ધાર્મિક એટલે આલોકપરલોકનાં સુખને માટે કરાતી ક્રિયાઓમાં પણ વિચારણાની જરૂર છે. કારણ કે ભગૃતિને વિચારણા સાથે નિકટ સંબંધ છે. બીજી રીતે કહીએ તો વિચારણા વગર ભગૃતિ હોઈ શકે નહિ, હોય તો તે ખોટી ભગૃતિ હોય અને ખોટી ભગૃતિમાં ક્રિયાઓ થાય તે ખોટીજ થાય, એટલે ક્રિયાનું અમુક પરિણામ હાવવા ધારેલું હોય તે ન આવતાં ન્યૂન પરિણામ આવે—મોક્ષ

મેળવવા ધારેલું હોય ત્યાં સંસારનો લાભ થાય. આવી જાગૃતિ વગર કરેલી ક્રિયા સંમૂર્ધિમ-ક્રિયા કહેવાય છે. તે ક્રિયામાં ચૈતન્ય ન હોય, રસ ન હોય; તેમાં આત્મા ન હોય, તે જોખા જેવી હોય. જોડી જાગૃતિવાળો માણસ બહારથી જાગતો હોય પણ અંદરથી ઉંઘતો હોય એટલે ખરી રીતે વિચારીએ તો તે ઉંઘતોજ કહેવાય. જ્ઞાનીઓ આવી દશાને પ્રમાદદશા કહે છે અને અંદરથી જાગૃતિ હોય તેને અપ્રમાદદશા કહે છે. અપ્રમાદદશાને વ્યવહારમાં સાવચેતી-સાવધાની કહી શકાય. સંસારી હો કે ત્યાગી હો, દેશસંયત હોય કે સર્વસંયત હો, દરેકને વ્યવહારનાં કે પરમાર્થનાં કાર્યો કરતી વખતે આવી દશાની, આવી સ્થિતિની અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે. આત્માની આવી દશા કે સ્થિતિને આપણે આત્મજાગૃતિ કહીશું. આ બાબત વધારે સમજવા માટે, વધારે દૃઢ કરવા માટે આપણે કેટલીએક વ્યવહારનાં કામકાજોવાળી હાકકતો વિચારીએ.

૧ ગાડું હાંકનાર માણસના મનમાં પોતાને ક્યાં જવું છે, કયે રસ્તે જવાથી ઠીકું પહોંચાય, કયો માર્ગ સરળ છે, કયો વિકટ છે, કયો સલામતીવાળો છે, ગાડા ઉપર કેટલો ભાર ભરવા યોગ્ય છે વગેરે બાબતની વિચારણા ચાલુ હોય છે. તેના તેણે નિર્ણય કરેલા હોય છે. હાંકતી વખતે પોતે કરેલા નિર્ણયો ભૂલતો નથી, તે અનુસાર

અમલ કરે છે. તે વખતે બ્રમ્હ રહે છે, સાવચેત રહે છે. ખાઠાઓ આવે તે વખતે ગાડાને સારી બાજુએ વાળે છે. ઢાળ આવે કે ચુડાવ આવે તે વખતે બદળને અંકુશમાં રાખે છે કે છૂટા મૂકે છે. બેસનારાઓને તકલીફ ન પડે તે રીતે હાંકે છે અને પરિણામે તે ઇષ્ટ સ્થાને પહોંચે છે. એમાં ગાફેલ રહે, પ્રમાદ સેવે તો પરિણામ વિપરીત આવે છે. વખતે ગાડું ભાંગી જાય છે; કીચડમાં ખૂંચી જાય છે; બળદને ઇજા થાય છે; ચોર લૂટારાનો ભોગ થઈ પડે છે; બેસનારાઓને નુકસાન થાય છે; ગાડું અધવચ્ચ રહે છે અને તે ઇષ્ટ સ્થાને પહોંચી શકતો નથી. ફરી તેના ગાડામાં કોઈ બેસતું નથી, તેનું નિવાહસાધન ભાંગી પડે છે.

૨ ડૉક્ટર દરદીના દરદની ચિકિત્સા કરે છે. કર્મ દવા તેને લાગુ પડે, તેનો તે વિચાર કરે છે. સાથે તેને ખોરાક પાણી, હવા, કસરત અને આરામની બાબતમાં શી શી સૂચનાઓ આપવી, તે પણ તે વિચારી લે છે. સારવાર દરમિયાન તેનું દરદ વધે છે કે ઘટે છે, તેની તે તપાસ કરતો રહે છે. વધતું હોય તો કઈ બાબતમાં દરદીની કે ખોતાની ભૂલ થાય છે, તે તપાસે છે, વિચારે છે. વ્યાધીનાં ઔષધો ધ્યાનમાં લીધાં કરે છે; તેમાં જરૂર પડતા ફેરફાર કર્યા કરે છે. દરદીઓની ઘણી સ્તીડ હોય, દરદની ફરિયાદો ચાલુ હોય છતાં તે જરા પણ મૂંઝાતો નથી, અકળાતો નથી, મનની સમતોલસ્થિતિ શુભાવતો

નથી અને પોતાનું કાર્ય સાવચેતીથી કર્યે જાય છે. દરદીને દરદની અસર ઓછી જણાય તે માટે યોગ્ય દિલાસો, હિંમત આપ્યા કરે છે, તેને ફિકરચિંતા છોડી કંઈ આનંદમાં રહેવાનું ફરમાવે છે. પરિણામે તે ઘણા દરદીઓનાં દરદોનો અંત લાવે છે. ઘણાના છૂપા કે પ્રગટ અંતરના આશીર્વાદ મેળવે છે અને તેથી તે આ ભવ કે પર ભવમાં સુખી થાય છે. પોતાના ધંધામાં યશસ્વી અને વિજયી બને છે. આવી વિચારણા, આવી સાવચેતી ન રાખે તો ઘણા દરદીઓનાં દરદો વધે છે, તેનો ધંધો ચાલી શકતો નથી. એટલે પારણામે તે ધંધાદ્વારા તેણે જે લાભ મેળવવો ધારેલો હોય તે લાભ તે મેળવી શકતો નથી.

૩ વ્યાપારી દેશાવરથી માલના ભાવ મંગાવ્યા કરે છે. તે ઉપર ધ્યાન આપી માલનો સંગ્રહ કરે છે અથવા વેચે છે. માલની કંઈ જાત ગ્રાહકોને પસંદ પડે છે, લોકોનું કંઈ તરફ વલણ છે, તેનો તે વિચાર કરે છે. પોતાનો અર્થ અને માલનું પડતર વગેરે ધ્યાનમાં રાખી માલ વેચે છે. અમુક જાળતમાં કદી ભૂલ થાય તો ત્યાંથી ચેતી ફરી તેવી ભૂલ ન થાય, તે માટે ખડુ ધ્યાન આપે છે. ગ્રાહકોનું માન સાચવે છે, તેમને મીઠા શબ્દોથી સંતોષ આપે છે; નવી નવી તરાહ બતાવી તેઓનું મન આકર્ષવા પ્રયત્ન કરે છે, તેમાં તે કંટાળો ખાતો નથી. પોતાના વ્યાપારમાં ખોટ આવે છે કે નફો મળે છે, તે તપાસ્યા

કરે છે. અનીતિ અન્યાયથી કદિ જય નથી, જય મળે તો તે મોંઘા પડે છે, એમ વિચારી પ્રામાણિકતાનો પંથ છોડતો નથી; બાળક કે વૃદ્ધ કોઈને પણ વિશ્વાસ આપી છેતરતો નથી અને પરિણામે તે વ્યાપારથી સારું કમાય છે અને સુખી થાય છે. અંતરમાં સંતોષ અને આનંદ અનુભવે છે અને જગતમાં વિશ્વાસપાત્ર થાય છે. પણ એથી ઉલટી રીતે વિચાર વગર-સાવધાની રાખ્યા વગર વ્યાપાર ચલાવે તો દુકાનમાં માલ ભરાય જાય છે, પડયો રહે છે, ખોટ આવે છે, આહકો દુકાને સ્ફુટતા નથી, લોકોનો વિશ્વાસ શુભાવે છે, હૃદયમાં ફિક્કર પેસે છે, ધંધો ચાલતો નથી, વ્યાપારનો હેતુ સિદ્ધ થતો નથી, લેણદારો હેરાન કરે છે, માલ હરાજીમાં મૂકી દઈ અગર ચાલુ બાવે કાઢી નાખી વ્યાપાર બંધ કરવો પડે છે. કદાચ પાછડી ફેરવવા જેવો પણ વખત આવી જાય છે.

૪ ટ્રેડનના ગાર્ડને કેટલી હદમાં ટ્રેડનને લઈ જવાની છે તથા તેને અંગે પોતાની શી શી ફરજો છે, તેની વિચારણા હોય છે. ટ્રેડનને ક્યાં ક્યાં, કેટલો ટાર્જમ રોકવી, ઉતાડ્યોની હાનિકારક ગણલતો કેવી રીતે અટકાવવી, તેનો તે વિચાર કરે છે. હજીઆઓ તથા તેનાં બારીબારણાં વ્યવસ્થિત છે કે નહિ, તે તપાસતો રહે છે-તેને સહિ-સલામત સ્થિતિમાં મૂકે છે. પોતાને સોંપાયેલા માલનાં આસંદો વગેરેને સુરક્ષિત સ્થિતિમાં ગોઠવે છે. તે જ્યાં જ્યાં

ઉતારવાનાં હોય ત્યાં ત્યાં તે યાદ રાખી ઉતારાવે છે. રાત્રિના વખતે તે અખંડ જાગૃતિ રાખે છે. આ બાબત તેને વિચાર ન હોય, સાવચેતી ન હોય તો ટ્રેઇનને મોડી લઇ જતાં તે દંડને પાત્ર બને છે. પાર્સલોની ગેરવ્યવસ્થા થાય છે. ટ્રેન તથા ઉતાડ્ઝોને નુકસાન પહોંચે છે. પરિણામે ગાર્ડ તરિકેની પોતાની નોકરીને માટે અચોચ ઠરતાં તેને ઘેર બેસવું પડે છે. ગાર્ડની નોકરીમાં કુશળતા મેળવી ઉંચી હદે પહોંચવા ધારેલું હોય તેમાં તે નિષ્ફળતા મેળવે છે—નાસીપાસ થાય છે.

૫ સ્ટીમરના કેપ્ટનને તો બહુજ સાવધતા રાખવી પડે છે. તે સ્ટીમરમાં પોતાનું સ્થાન છોડી શકતો નથી. દરિયામાં કયે રસ્તે જરાબા, ખડકો આવે છે તે તે જાણે છે. તે વખતે સ્ટીમરને સલામતી ભરેલી રીતે કેમ પસાર કરવી, તેના વિચાર તેને ચાલુ હોય છે. સ્ટીમરની સમતોલ-સ્થિતિ રહે તે રીતે માલને ગોઠવાવે છે. સૂક્ષ્મ-દર્શક યંત્રનો વખતોવખત ઉપયોગ કરી દૂર દૂર દિશાઓ જોયા કરે છે. પ્રતિકૂળ પવન હોય કે તોફાન જેવું જણાય ત્યારે અતિ સાવચેતીથી સ્ટીમરનું રક્ષણ કરે છે, ઉતાડ્ઝોને સૂચના આપ્યા કરે છે. આમાં પ્રમાદ કરે તો સ્ટીમર આડે રસ્તે ચડી જાય છે અને ખડક સાથે અફળાઇ જોખમાય છે, ઉતાડ્ઝોના જાનમાલને હાનિ પહોંચે છે. પોતે અધવચ્ચ રહે છે, ધારેલે સ્થાને

પહોંચી શકતો નથી. કાં તો પોતે સમુદ્રમાં ઝંપલાવે છે અગર જીવતો રહે છે તો માલિકને મ્હોં બતાવી શકતો નથી. કેપટનના હોદ્દા ઉપરથી ઉંચે હોદ્દે ચઢવાના તેના મનોરથો મનમાં જ રહે છે અને પશ્ચાત્તાપમાં જીવન પૂરું કરવું પડે છે.

૬ રસોઈ કરનારને કંઈ કંઈ વસ્તુ, કેવી રીતે બનાવવો, તેનું જ્ઞાન હોય છે. તાપ વધારે કે ઓછો રાખવો તે તે વિચારે છે. રસવતી પકવ થવા માટે ચૂલા ઉપર કેટલો વખત રાખવી, તે તે જાણે છે. પાકી ગઈ કે કાચી રહી, તેની તપાસ કરે છે. અધિક ચૂડી ન જાય કે અપકવ ન રહે, તેને માટે સાવચેતી રાખે છે. કણક બાંધતી વખતે પાણી નાખતાં લોટનું પ્રમાણ વિચારે છે. મસાલો નાખતી વખતે વસ્તુનું પ્રમાણ ધ્યાનમાં રાખે છે. રસવતીનાં બાજનોમાં રજ કે જીવજંતુ ન પડે, તેને માટે ચૂલા ઉપર ચંદરવો બાંધે છે અને લોજન ઢાંકી રાખે છે. ચંદરવાનું સ્થળ તથા વાસણો સાફસુક રાખે છે, તેને કંલાર્થ કરાવ્યા કરે છે અને આ રીતે સુંદર રસોઈ જમાડી જમનારના આશીર્વાદ મેળવે છે. આ બાબત બેદરકાર રહે, પાકશાળા છોડી આમતેમ ફર્યા કરે તો વસ્તુ બગડે છે, બળી જાય છે, ગળી જાય છે, ખારી થાય છે કે મોળી થાય છે. જમનારનાં પેટ બળે છે, તેનો કપડો સહન કરવો પડે છે. જમનાર તેની

કિંમત કરી દેયે છે. જો રાંધનાર સ્ત્રી હોય તો તે ‘બાન-વગરની, ફૂઝડ’ ના ઉપનામથી સંબોધાય છે. તેને ફરીથી કીર્તિ મેળવતાં વખત લાગે છે અને ત્યાં સુધી અપમાનિત સ્થિતિમાં રહેવું પડે છે; વખતોવખત મેણાંટોણાં સહન કરવાં પડે છે.

૭ વકીલ પોતાના અસીલનો કેસ વિચારે છે. બચાવનાં સાધનો તૈયાર કરે છે, ધ્યાનમાં રાખી દેયે છે અને કોર્ટમાં દલીલ કરતી વખતે સ્મરણશક્તિનો બહુ ઉપયોગ કરી અસીલની તરફેણના મુદ્દાઓ રજુ કરે છે. કેસનું પરિણામ આવતાં સુધી વખતોવખત કેસનાં પાનિયાં ઉથલાવ્યાં કરે છે, ઉંડા વિચાર કરે છે અને અસીલને પણ ઘટતી સલાહ આપ્યા કરે છે. એને પરિણામે કેસ મોળો હોય તોપણ દલીલના બળે તે વિજય મેળવે છે. અને એવી તૈયારી કે વિચારણાનો અભાવ હોય અથવા દલીલ કરતી વખતે મુદ્દાઓ ભૂલી જાય તો સાચા કેસમાં પણ અવિજયી બને છે, અસીલને નુકસાનીમાં ઉતારે છે. અંતે પોતાના ધંધાને ઝાંખ લાગે છે અને તેટલાથી, ભૂલ્યા ત્યાંથી ફરીથી ન ગણે તો વકિલાતની લાઈન છોડવી પડે છે. વકીલમાંથી અનુક્રમે મેજિસ્ટ્રેટ કે હાઈકોર્ટના જજ થવાની ઈચ્છા હોય તે મનમાં રાખવી પડે છે અગર ત્યાગવી પડે છે.

૮ સેનાનાયક હુશ્મનનું લશ્કર, બળ વિચારે છે. ક્યાંથી, કેવી રીતે છાપો મારવો, તે તપાસે છે. પોતાના લશ્કરને

કેવી રીતે ગોઠવવું, પોતાના થોડા ભોગે દુશ્મનના લશ્કરનો વધારે નાશ કેમ થાય તના તથા સહિસલામત રહેવા માટે ક્યારે પાછું હઠવું તેના, ઉપાયો વિચારે છે. રચના ગોઠવે છે. દિવસ અને રાત જય કેવી રીતે મેળવવો, તેનાજ વિચાર કર્યા કરે છે અને લશ્કરને તે પ્રમાણે આદેશ આપ્યા કરે છે. લશ્કર નિરૂત્સાહ દેખાય ત્યારે લશ્કરને મોખરે જઈ ઉત્સાહ-ચૈતન્ય આપ્યા કરે છે. ખીજા ઉંઘતા હોય ત્યારે તે તો વિચારનિદ્રામાં પડેલો હોઈ જાગૃતિ સેવે છે અને નવી નવી યુક્તિઓ વિચાર્યા કરે છે. પરિણામે તે વિજયી બની માન મેળવે છે. એથી ઉલટું મગજને તસ્લી ન આપે, મોજશોખમાં પડે, બેદરકાર રહે, કે અન્ય પ્રવૃત્તિમાં પડે તો પોતાના લશ્કરનો વિનાશ થાય છે, પોતાના રાજાને પાયમાલીમાં મૂકે છે, પોતાનો જીવ જાય છે અગર જીવ લઈને નાસી જવું પડે છે. પાછળથી પકડાઈ પણ જાય છે. ન પકડાય તો નામોશીબરેલી રીતે જીવન ગાળવું પડે છે અને એ રીતે જીવવા કરતાં મરવું સારું, એમ ઇચ્છવું પડે છે. થયેલી ગફલતો માટે પશ્ચાત્તાપનો કીડા તેના હૃદયને નિરંતર કાતરી ખાય છે અને ઉંચે દરજ્જે ચઢીને સુખી થવાની ઇચ્છાઓ તો તેને સ્વપ્ને પણ આવતી નથી.

આ બધી વ્યાવહારિક બાબતોની વિગતમાં વધારે ઉતરવાનો હેતુ એકજ વાત સિદ્ધ કરવાનો છે. તે એ કે દરેક કાર્ય કરનારને વિચારણા એટલે શા માટે તે કાર્ય કરે છે—તેના હેતુ શો છે તે—હોવી જોઈએ. એટલુંજ

નહિ પણ તે હેતુ સિદ્ધ થતાં સુધી તે કાર્ય કરતી વખતે જાગૃતિ-સાવચેતી-સાવધાની-સાવધતા પણ હોવી જોઈએ. તોજ તે પોતાનું કાર્ય ખરાબર કરી શકે-તેમાં સિદ્ધિ મેળવી શકે. ખરી વાત તો એ છે કે, વ્યવહારનાં દરેક કામ-કાજમાં માણસને વિચારણા હોય છે અને જાગૃતિ પણ હોય છે, એટલે તે બધાં કામો એણેવતે અંશે સાંગોપાંગ પાર ઉતારી શકે છે; પરંતુ ધાર્મિક ક્રિયાઓ કે પ્રસંગો પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જીવની વિચારણા કે જાગૃતિ વ્યાવહારિક કામકાજો કે ફરજો બજાવતી વખતના જેટલી બલકે તેથી પણ ઘણી વધારે હોવી જોઈએ. આ હકિકત આત્મકલ્યાણાર્થી જનોના સ્મરણપથ ઉપર લાવવી, એજ આ લેખ લખવાનો હેતુ છે.

હવે આપણે તે બાબતનાં વિગતમાં ઉતરીએ. આવી બાબતો વાંચીને ‘બહુ વ્યાજબી વાત છે, લેખ સારો લખ્યો છે, વિચારવા જેવો છે’ એટલુંજ બોલી અથવા અન્ય પાસે તેવો અભિપ્રાય જણાવી પોતાનું કાર્ય ખસાસ થયું, એમ માનવાથી બસ નથી; તેટલાથી આપણું હિત થતું નથી પણ ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરતી વખતે તેને યોગ્ય વિચારણા અને જાગૃતિ સતત-નિરંતર ચાલુ રાખવી જરૂરની છે. તોજ તે તે ક્રિયાઓ કરવાના હેતુ ફળીભૂત થાય અને તોજ આપણે ઇષ્ટ ફળની સિદ્ધિ મેળવી શકીએ. અન્યથા ઘાંચીનો બળદ આખો દિવસ ચાલે, છ માસ સુધી ચાલે, પોતે એમ માને કે ‘બહુ આગળ વધ્યો હોઈશ, કેટલેય દૂર નીકળી ગયો હોઈશ,’ છતાં જ્યારે મોઢા ઉપરથી

શિંકલીઓ છોડવામાં આવે ત્યારેજ તેને માલુમ પડે કે 'હું તો હતો ત્યાંનો ત્યાંજ છું', એક તમ્મ પછી આગળ વધ્યો નથી.' આવીજ સ્થિતિ ધાર્મિક ક્રિયાઓ જીંદગી સુધી અનાદરપણે, અરુચિપણે, બેઠકારીથી, વિચારણા કે જાગૃતિ વગર, જેમ તેમ કરવામાં આવે તો આપણી પણ થાય, એ આપણે કદિ પણ જૂલવાનું નથી. આવી દશા આપણી ન થાય, એ માટે આપણે ગંભીરપણે વિચાર કરવા જોઈએ અને તેવા વિચાર એક વાર નહિ પણ વારંવાર કરવા જોઈએ.

ન કરવું એના કરતાં અવિધિએ કરવું સારું, એ શાસ્ત્રોક્ત વાતને આપણે સ્વીકારીએ પણ એનો પરમાર્થ એ છે કે અવિધિએ કરનાર ધીમે ધીમે અવિધિમાં સુધારા કરે અને પરિણામે વિધિમાં આવે. પણ તેને માટે વિચારણા કરવી પડે, જાગૃતિ રાખવી પડે. હું અવિધિ કરું છું તે ઠીક નથી, મારે હવે તે સુધારવી જોઈએ, એ વાત મન ઉપર લેવી પડે. નહિ કે જીંદગી સુધી અવિધિ કાયમ રહે, તેમાં સુધારો ન કરે, હેતુ પણ ન સમજે. જો એમ થાય તો પછી તેનું ફળ કેવું મળે ? તે સ્વયમેવ વિચારી લેવું.

હવે આપણે અનેક પ્રકારની ધાર્મિક ક્રિયાઓ ૧ શા માટે કરવી જોઈએ, ૨ કેવી રીતે કરવી જોઈએ અને ૩ આજકાલ મોડાટે ભાગે કેવી રીતે થાય છે, તે જરા વિસ્તારથી અનુક્રમે વિચારીએ.

૧ દેવદર્શન—વીતરાગ પરમાત્માના દર્શનનો હેતુ તે મહાપુરુષનું જીવન વિચારી તેમના ગુણો ક્રમે ક્રમે આપણામાં પ્રગટાવવા, તે છે. દર્શનથી સમકિત પ્રગટે છે અથવા પ્રગટેલું હોય તો તે વિશેષ શુદ્ધ થાય છે. સમકિત એ આત્માનો પહેલો અને અત્યાવશ્યક ગુણ છે. તેના અસ્તિત્વથી જ બધી ધર્મકરણી સફળ થાય છે. તે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ અર્થે દરેક રૂચિવંત આત્માઓએ પ્રાતઃકાળે દ્રવ્યભાવથી પવિત્ર થઇ પ્રથમમાં પ્રથમ હૃદયથી દહેરે જવું જોઇએ. દાતણ પણ પછી જ કરવું જોઇએ. દહેરાસરનું વાતાવરણ અતિ પવિત્ર હોવાથી, આપણે સંસારના આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિરૂપ ત્રિતાપથી પીડિત હોઇએ છતાં, દહેરાસરમાં પ્રવેશ કરવાની સાથેજ આપણા તે તમામ તાપ નિર્મૂળ થાય છે અને આપણે પરમ શાંતિને અનુભવીએ છીએ. દહેરાસરમાં જઇ પ્રભુની શાંત મુખમુદ્રા બારિકીથી નિહાળવી જોઇએ. તેમના અને આપણા જીવનનો તફાવત વિચારવો જોઇએ. તેઓ પ્રથમ સંસારી હતા તો કયા માર્ગનું અવલંબન કરવાથી—કેવી રીતે સિદ્ધ થયા ? અને આપણે હજી સંસારમાં કેમ પરિભ્રમણ કરીએ છીએ ? તેનો ઉંડો વિચાર કરવો જોઇએ. તોજ દર્શનનો હેતુ સિદ્ધ થાય.

આજકાલ બહુધા આખા દિવસમાં ગમે ત્યારે, ગમે તેવી શરીર કે વસ્ત્રની શુદ્ધિઅશુદ્ધિ છતાં, દર્શન

કરવા જવાય છે. દહેરાસરના ખારણા સુધી પહોંચતા સાંસારિક કામકાજ અને વાતચિત થતી આવે છે. (એક પંથ ને અનેક કાજની જેમ.) બાદ અંદર જઈ વિવેકવગર દર્શન કરાય છે. સુખ ભોલું એટલે દર્શનનું કાર્ય સમાપ્ત થયું મનાય છે. પ્રભુ પાસે જઈ શું બોલવું, તેનું પણ પ્રાયઃ જ્ઞાન હોતું નથી તોપણ અન્ય વિચારણાની તે વાતજ ક્યાં રહી ? શોભિતો પોશાક કે ઉત્તરાસંગ રાખવાનો વ્યવહાર તો હ્રુમ જેવોજ થઈ ગયો છે. રાજના રાજ, દેવના દેવ પાસે જવું છે, એ વાતજ બૂલી જવાઈ છે. પછી દર્શનનું ફળ ક્યાંથી મળે ? વળી આંગી રચાઈ હોય ત્યારે, ‘આલો, આજે આંગીના દર્શન કરવા જઈએ ’ એમ બોલાય છે અને જઈને પણ આંગીની રચના નિહાળીને ભેવાય છે, તેનાં વખાણુ થાય છે. દર્શન આંગીનાં કે પ્રભુનાં ? એ વાત વિચારવી ઘટે છે. આંગીથી પ્રભુની બાહ્ય શોભા વધવાથી આપણો આહ્લાદ બહુ વધે છે. તે વખતે પ્રભુના ગુણગ્રામ ઘણા થાય અને સ્થિર ચિત્તે, સ્થિર આસને પ્રભુની સામા બેસી તેમના ગુણોની વિચારણામાં ધ્યાનસ્થ-અવસ્થા સ્વીકારાય તો થોડાજ વખતમા ઘણો લાભ મેળવી શકાય તેમ છે. પણ તે માટે આપણને વિચારણા અને જાગૃતિ હોવી જોઈએ. નહિતર ભવોભવ દર્શન ક્યાં કરીએ અને એવાને એવા રહીએ—મળવો જોઈતો લાભ ન મળે.

૨ જિનપૂજ—પ્રભુની પૂજા કરવાનો હેતુ એ છે કે, તે

પ્રભુના જીવનનો અભ્યાસ કરી તેમના ગુણોને આપણામાં
 ધીમે ધીમે ઉતારવા—તે ગુણો પ્રગટ કરવા અને પરિણામે
 આપણે પ્રભુની જેવા થવું. પ્રભુની પૂજા સાત શુદ્ધિને
 સાચવીને કરવી જોઈએ. ૧ પરિમિત જળથી અંગને પવિત્ર
 કરવું જોઈએ. ૨ વસ્ત્રો કોઈનાં નહિ પહેરેલાં અને હંમેશાં
 ધોવાતાં હોવાં જોઈએ. ૩ મન પ્રભુની પૂજામાંજ—પ્રભુના
 ગુણની વિચારણામાંજ લીન હોવું જોઈએ. ૪ પૂજનાં
 ઉપકરણો—કેશર, ચંદન, પુષ્પ, ફળ, નૈવેદ્યાદિ, સુંદર સરસ
 પવિત્ર (બનતા સુધી પોતાના ઘરનાં) હોવાં જોઈએ.
 તેથી ચિત્ત બહુ પ્રસન્ન રહે છે અને ચિત્તની પ્રસન્નતામાંજ
 પૂજનનું ખરું ફળ કહેલું છે. ૫ તેમાં વપરાતું દ્રવ્ય ન્યાયથી
 ઉપાર્જીતું હોવું જોઈએ. ૬ ભૂમિ પવિત્ર હોવી જોઈએ, કચરો-
 જાળાં હોય તે દૂર કરવાં કરાવવાં જોઈએ. આથી
 આશાતના દૂર થવાથી મન બહુ પ્રકુદ્ધિત થાય છે. ૭ તે
 ઉપરાંત દશ ત્રિક, પાંચ અભિગમ* વગેરેને પણ બરાબર
 સાચવીને વિધિપૂર્વક પૂજા કરવી જોઈએ. આઠપડો સુખકોશ
 બાંધવો જોઈએ. પ્રભુના ગુણની વિચારણામાંજ લીન
 થવું જોઈએ. દિવસાનુદિવસ પોતાના અવગુણ ઘટા-
 ઠતાં અને ગુણો વધારતાં આગળ વધવું જોઈએ,
 તે તરફ લક્ષ્ય આપવું જોઈએ. આ પ્રમાણે સાત
 શુદ્ધિ સાચવી, દ્રવ્યભાવથી શુદ્ધ થઈ પૂજા કરવાથી

* દેવવંદન ભાષ્યમાં જોવું.

પ્રભુ જેવા થવાય છે. વિધિમાં સંગીનતા હોય તેટલીજ ક્ષણમાં સંગીનતા આવે છે.

આજકાલ બહુધા ન્હાવાની જગ્યા ચોકખી છે કે લીલ-ફૂલવાળી છે? તે તરફ દુર્લક્ષ્ય અપાય છે અને એક ઠેકાણે ઉપરાઉપર એક પછી એક ન્હાય છે. પાણી વધારે વાપરવામાં આનંદ અને ઓછું વાપરવામાં સ્થાનકવાસીપણું મનાય છે. ન્હાવાનું પંચિયું (દિશાએ ગયેલું) અપવિત્ર હોય છે. પંચિયાના છેડાનો દુવાલ તરિકે ઉપયોગ થાય છે, એટલે શરીરનો ઉતરેલો મેલ ફરી શરીર ઉપર ચોપડાય છે. કેટલાએક અજ્ઞાનીઓ દહેરાસરનાં પૂજનાં કપડાંથી અંગ સાફ કરે છે. ધાબળી અને લુગડાં વ્યવસ્થા વગરનાં તથા ઘણાનાં પહેરેલાં, પરસેવા અને વાસંચારથી મલિન થયેલાં હોય છે. મુખકોશ જેમ તેમ ખાંધેલો હોય છે. કેશચંદન દહેરાસરનું, ગોઠીઓએ જયણા વગર ઘુટેલું, મેલું, પાતળું કે જાડું હોય છે. દશ ત્રિક કે પાંચ અભિગમ વગેરેમાં પ્રાયઃ કોઈ સમજતું નથી. અગરબત્તીની ઝીણી કટકીને સળગાવી પ્રભુના મુખ સુધી લઈ જવાય છે. સાથીઓ કરવાનો ખર્ચ પોષાતો નથી અથવા અલ્પ ચોખા, એલચીદાણા કે સાકરની કટકીઓનું નેવેલ તથા લવીંગ, કમરકાકડી કે વીણી કાટેલી ઝીણી બદામ જેવાં ક્ષણ ધરાય છે અને અક્ષયપદ, અણાહારીપદ અને મોક્ષપદની માગણી થાય છે. જાણે તે પદ મોંઘુ ન હોય !

પૂજના આઠ પ્રકાર કોઈ વિરલજ આચરે છે. બાકી તો નહવાય છે, ધોતિયું ધોવાય છે અને એક પાઇના ખર્ચ વગર ચંદન અને અગરબત્તીથી બે પ્રકારી પૂજા કરી, ખમાસમણ દઈ, નવકારવાળીના પારા ફેરવી રસ્તે પડાય છે. હેતુના જ્ઞાનનો બહુધા અભાવ છે. પ્રભુના જીવનનો અભ્યાસ કરવાની કુરસદ નથી તોપણી તેમના ગુણો વિચારવાનું તો ક્યાંથી બને ? નવો વર્ગ તો ઘેર નહાઈ ક્રક્ત દર્શન કરવા તરફ વલણ ધરાવે છે. વડિલો તેને આ બાબત કંઈ કહેતા નથી અગર કહી શકતા નથી. આ સ્થિતિ જિનપૂજની છે. પૂજા કરવામાં જે માણસ નવોજ દાખલ થાય તેને માટે આટલું પણ ઉપકારક છે. ભવિષ્યમાં તે સમજણ-પૂર્વક, વિધિપૂર્વક, આદરપૂર્વક જિનપૂજા કરશે, એ અપેક્ષાએ જિનપૂજના કક્ષા ઘૂંટવા સારા છે; પણ કક્ષા ઘૂંટનાર વિદ્યાર્થી કેમે કેમે પ્રયત્ન કરી આગળ વધતોજ જાય છે, અણ-સમજી મટી સમજી થાય છે, તેમ જિનપૂજાને અંગે પણ થવું જોઈએ. જીવન પૂરું થતાં સુધીમાં તો પૂજકના જીવનમાં આશ્ચર્યકારક ફેરફાર, સુધારો થવો જોઈએ; નહિ કે જેવી બાદ્યાવસ્થા તેવીજ વૃદ્ધાવસ્થા. પ્રથમ ગુણહીનતા અને પછી પણ ગુણહીનતા રહે તો પૂજ્યની પૂજા કરીને શું મેળવ્યું, તે વિચારણીય છે, કારણ કે શાસ્ત્રકાર તો કહી ગયા છે કે ‘પૂજક જિન પૂજા થકી, પૂજ્ય બરાબર થાય.’

૩ સામાયિક—સમતા પ્રાપ્ત કરવા માટે—અનુકૂળ

પ્રતિકૂળ પ્રસંગે, ઇષ્ટાનિષ્ટ નિમિત્તે જીવ પોતાની સમસ્થિતિ-
હર્ષખેદવગરની સ્થિતિ જાળવી રાખે, મનનું સમતોલપણું
ન ગુમાવી બેસે, તે માટે-સામાયિકની ટેવ પાડે છે-તે
કરવામાં આવે છે. સામાયિક કરવાનો આ હેતુ છે. સામાયિક
લઈ વાંચવાભણવામાં, ભણેલું સંભારી જવામાં, ધર્મચર્યા
કરવામાં અથવા સ્થિર ચિત્ત, સ્થિર આસને અને સ્થિર
દૃષ્ટિએ નવકારવાળી ગણવામાં બે ઘડી ગાળવી જોઈએ,
આત્મચિંતન કરવું જોઈએ. સ્વાધ્યાય કરવાથી સામાયિકનો
હેતુ સચવાય છે, તેને અંગે આખો દિવસ વિચારણા રહ્યા
કરે છે અને તે સમતા પ્રાપ્ત કરાવી આપવામાં પ્રયત્ન
સાધનરૂપ થાય છે.

આજકાલ કેટલાએક સામાયિક સવારમાં બેઠેલું અંધારામાં
કરે છે એટલે તેઓ વાંચવાભણવાનો લાભ લઈ શકતા
નથી. દિવસે કરનાર પણ ઘણે ભાગે નવકારવાળી ગણવામાં
અને છંદ વગેરે જે આવડતું હોય તેજ બોલી જવામાં
તથા ચૈત્યવંદન કે કાઉસ્સગ્ગ કરવામાં સામાયિકનો વખત
પૂરો કરે છે. આ જો કે સારું છે પણ સ્વસ્થાનથી આગળ
વધો ઉન્નતિને પહોંચવા માટે તો આત્માનો સમતા ગુણ
ક્રમે ક્રમે વધવો જોઈએ. નિત્ય સામાયિક કરનારમાં વૃદ્ધ
ઉંમરે તો સમતા ઘણી આવી જવી જોઈએ. સામાયિક કરતાં
કાળા મટીને ધોળા થાય પણ ક્ષમા રાખતાં ન આવડે, કોઈ
હિતની વાત કહે તો ન ખમાય, ખાવાપીવામાં કે પહેરવા
ઓઢવામાં જરા પ્રતિકૂળતા થઈ હોય તો ફફડી ઉઠે,

ઉશ્કેરાઈ જાય અને અનુકૂળતા હોય તો પ્રસન્ન થાય, આનંદ માને. કોઈ વખાણ કરે તો કૂલાઈ જાય. આવી સ્થિતિવાળા જીવોએ સામાયિકો કરી સમતાશુણને કેટલો કેળવ્યો, તે વિચારવું જોઈએ. વૃદ્ધાવસ્થાએ તો પુદ્ગલાનંદીપણું ઘટવું જોઈએ અને આત્માનંદીપણું વધવું જોઈએ. સ્ત્રીઓ તો સામાયિક લઈ મ્હોટે ભાગે નિંદાવિકથામાંજ કાળ ગાળતી જોવાય છે. તેઓ તો લાભને બદલે કદાચ હાનિ પ્રાપ્ત કરતી હશે. આ સ્થિતિમાં સુધારો થાય તોજ સમતા પ્રાપ્ત થાય, તોજ મનની અડોલ સ્થિતિ ટકી રહે અને તોજ પરંપરાએ વીરરાગદશાની પ્રાપ્તિ થાય; કેમકે સમતા અને વીતરાગદશા એકજ વસ્તુ છે. સામાયિકમાં અંશે વીતરાગદશા હોય છે, જ્યારે કેવળી ભગવાનને તે પૂર્ણ અંશે હોય છે. આમ વીતરાગદશાનો અનુભવ સામાયિકથી થાય છે તેથી તે કેટલી ઉત્તમ વસ્તુ હશે ? સામાયિક કરનારે આ વાત ધ્યાનમાં રાખી, સામાયિકની ક્રિયામાંથી યદ્વા-તદ્વાપણું કાઢી નાખી વખતોવખત સમતાશુણનું પરિ-શીલન કરતા રહેવું જોઈએ. તોજ સામાયિકનો હેતુ સિદ્ધ થાય.

૪ પ્રતિક્રમણ-કરેલાં પાપથી પાછા ફરવા માટે અને ફરી તેવાં પાપ ઓછા બંધાય, છેવટે બિલકૂલ ન બંધાય તે માટે પ્રતિક્રમણ કરવામાં આવે છે. પ્રતિક્રમણ કરવાનો આ હેતુ છે, જેવા મલિન અધ્યવસાય પાપ બાંધતી વખતે આવ્યા હોય તેવાજ બલકે તેથી પણ ઘણા વિશુદ્ધ અધ્યવસાય

પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે આવે ત્યારેજ તે પાપથી મુક્ત થવાય છે, અન્યથા પ્રતિક્રમણ કર્યા છતાં જોઈએ તેવું પાપથી છૂટી વિશુદ્ધ થઈ શકાતું નથી. પ્રતિક્રમણ કરનારમાં, સૂત્રોનો ક્રમ જે વિધિમાં ગોઠવવામાં આવ્યો છે તેના હેતુનું જ્ઞાન જરૂર હોવું જોઈએ. સાથે સાથે તેના અર્થનું જ્ઞાન પણ હોવું જોઈએ. પ્રતિક્રમણ પ્રાયઃ ઉભા ઉભાજ કરવું જોઈએ અને એક જણ લણાવે તે વખતે ખીજાઓએ મનમા ધારવું જોઈએ, જેથી ઉપયોગની એકાગ્રતા રહે. જ્યાં જ્યાં નમસ્કાર કરવાનાં સ્થળો આવે ત્યાં ત્યાં બહુમાનપૂર્વક નમસ્કાર કરવા જોઈએ. ક્ષમા આપવા લેવાની વાત આવે ત્યાં ક્ષમા આપવા લેવાનો વિધિ આદરવો જોઈએ. વાંદણાં આદરપૂર્વક દેવાં જોઈએ. સૂત્રો ઘણાજ શુદ્ધ ઉચ્ચારથી બોલવાં જોઈએ, કારણ કે તે પ્રાયઃ મંત્ર જેવાં અને પરમ આમ્નાયવાળાં છે. આખા પ્રતિક્રમણ વખતે વૈરાગ્યભાવ તથા પશ્ચાત્તાપ ચાલુ રહેવો જોઈએ. (કદાચ તેથી અશ્રુપાત પણ થાય.) સ્તવન, સન્નિધાય ભક્તિ તથા વૈરાગ્યથી સ્થિરતાએ કહેવાં અગર સાંભળવાં જોઈએ. બે હાથ જોડેલા હોવા જોઈએ અને દૃષ્ટિ સ્થાપનાચાર્ય ઉપરજ રાખી પ્રતિક્રમણ બાબતના ગહન વિચારમાં પડી જવું જોઈએ. પ્રતિક્રમણનાં સૂત્રો પરમ ઔષધિતુલ્ય હોઈ આપણા ભાવરોગને ચોક્કસ મટાડનાર છે, એવી તેમાં આપણને અડગ શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ. પ્રતિક્રમણ પ્રમાદરહિ-

તપણે, સ્થિરતાએ અને તેના ટાઇમે કરવું જોઈએ.* આટલી વિગત ઉપરથી સમજાશે કે, પ્રતિક્રમણ એક ઘણીજ ઉંચી ચીજ છે અને લાગ્યવાન આત્માઓજ તેને યથાવિધિ આચરી યથાર્થ લાભ મેળવી શકે છે.

આજકાલ આવા ક્રિયાકારકો ઘટી ગયા છે. જુની વ્યક્તિઓનાં અવસાન થતાં તેમનાં સ્થાનો પ્રાયઃ નવા ક્રિયાકારકોથી પૂરાતાં નથી. વ્યવહારમાં આપણે ભૂલ કરીએ અને તે જાણવામાં આવે ત્યારે આપણે તેને માટે પશ્ચાત્તાપ કરીએ છીએ અને ફરી તેવી ભૂલ આપણાથી ન થાય તેને માટે સાવચેત રહીએ છીએ. પણ પ્રતિક્રમણ વળતે તેવી સાવચેતી રહે છે? કે એક તરફથી પ્રતિક્રમણ કરાય છે અને બીજી તરફથી પુનઃ ઘેર જઈ પાપ આહુરખાય છે? પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે કઈ કઈ ભૂલો વિચારી, પશ્ચાત્તાપ કરી તેવી ભૂલો ન કરવાનો નિર્ણય કર્યો? અથવા ભૂલો

* પૂન, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ વગેરે દરેક ક્રિયાઓ સ્થિરતા-પૂર્વક તથા ચોક્કસ ટાઇમે અને વચ્ચે ગાળો પાડ્યા વિના રોજ કરવી એમ કરવાથી કંટાળો ન આવતાં ક્રિયા આનંદથી થશે. આમાં પ્રમાદ કે ફેરફાર થશે તો ક્રિયામાં વેઠ ઉતારવા જેવું થઈ જશે. પ્રાયઃ આત્મા અનાદિકાળથી પ્રમાદ સેવતો આવ્યો છે તેથી ભેતે પ્રમાદ પ્રિય લાગે છે. તેથી એક વાર પ્રમાદ થતાં ફરી ફરી પ્રમાદ થશે. કેમકે પ્રમાદનો સ્વભાવ પ્રમાદ વધારવાનો છે. માટે ભૂલેચૂકે પણ તેને આદર આપવો નહિ.

યાદ આવી હતી? પશ્ચાત્તાપ થયો હતો? સ્થિરતા,
 વૈશાલ્ય, ઉંડી વિચારણા, હેતુ તથા અર્થનું જ્ઞાન, એ માંહેલું
 શું શું અલુ હતું? તેવું જ્ઞાન મેળવવા જિજ્ઞાસા થાય
 છે? પ્રયત્ન કરાય છે? આ બધા પ્રશ્નોના ઉત્તર
 વાચકે સ્વયં-પોતાની જાતનેજ પૂછીને મેળવવા જેવા છે.
 સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહીએ તો આને અંગે બહુ શોચનીય સ્થિતિ છે.
 પ્રતિક્રમણ પ્રાયઃ બેઠા બેઠા થાય છે. ચરવળાનો ઉ-
 પયોગ હુમપ્રાયઃ થયો છે. અનાદરપણે જલ્દી જલ્દી સૂત્રો
 ગગડાવી જવાય છે. અજ્ઞાયબ જેવું એ છે કે, પ્રતિક્રમણ
 થોડા ટાઇમમાં કરાવે તેની હુશિયારી વખણાય છે અને
 વધારે ટાઇમ લગાડે તે લોકોને ગમતું નથી, ત્યાં લોકો થોડા
 આવે છે. મનની અચળતા રહે છે અને વાંદળું કેટલામું
 છે? અમુક કાઉન્સલિંગ કર્યો કે નહિ? થાય કેટલામી
 આવી? તેનું વિસ્મરણ થઇ જાય છે અને બીજાને પૂછવું પડે
 છે; અને તેને પણ સ્મૃતિ હોય તો કહે, નહિતર ‘અંધો-
 અંધ પલાય’ જેવું ચાલ્યું જાય છે. પ્રતિક્રમણ કરનાર આ
 રીતે પ્રતિક્રમણ કરે તેનાં પાપ શી રીતે ખપે? નવાં પાપ બાંધતાં
 અટકવાના વિચાર ક્યાંથી આવે? એ ખાસ વિચાર કરવા જેવી
 બાબત છે. આવી સ્થિતિ જોઇ નવા જમાનાવાળાની શ્રદ્ધા એ પ-
 વિત્ર ક્રિયા ઉપર ચોંટતી નથી અને તેમના ઉપર ઉપકાર કરી
 શકાતો નથી. નવા જમાનાવાળા વર્ગે પણ ક્રિયાકારકોના
 દોષ જોઈ પવિત્ર ક્રિયાઓના દોષ કાઢવાની જરૂર નથી.
 ક્રિયામાર્ગ તો ચિંતામણિ રત્ન સમાન હોઇ શ્રદ્ધાપૂર્વક

આદરવા જેવો છે. ત્યાગી વર્ગ આ બાબત બહુજ ધ્યાન આપે, એ રસાયણનો સ્વાદ જનસમૂહને ચખાડે, વ્યાખ્યાન વખતે તે બાબતને ખૂબ ઊઠાપોઠથી ચર્ચે, રસોત્પાદકપદ્ધતિથી તે ક્રિયા આચરી જનમન આકર્ષે, તોજ આમાં સુધારો થાય, તોજ રસ આવે, તોજ પાપ બપે અને નવાં પાપ ઓછાં થાય, ઘટી જાય અને લોકો સાચા અર્થમાં ધર્મી બને. શ્રાવક એટલે પાપ ન કરે, જૂઠું ન ખાલે, કોઈનો આત્મા ન દુભાવે, દગાપ્રપંચથી કોઈને ન છેતરે, કોઈના વિશ્વાસનો ઘાત ન કરે, એવી જે માન્યતા અન્ય ધર્મીમાં હતી તેની પુનઃ સ્થાપના થાય. હાલ તો શ્રાવક માટે જૈનેતરો હલકો મત ધરાવતા સંભળાય છે કે જેની વિગતમાં દિતરવા મન વધતું નથી. ઉભય ટંક પ્રતિક્રમણ કરનારના જીવનમાં વૃદ્ધાવસ્થાએ અદ્ભુત પરિવર્તન થઈ જવું જોઈએ. પાપ કરતાં તેનો આત્મા કંપવો જોઈએ. આજકાલ બહુધા એવા (ઉભય ટંક પ્રતિક્રમણ કરનાર) સ્ત્રીપુરુષોની દિનચર્યા તપાસીએ તો હર્ષ થાય તેવું નથી. મુમુક્ષુ આત્માએ—કર્મથી છૂટવા ઇચ્છનારે આ આબત બહુજ વિચારવા જેવી છે.

૫ પોસહ—ધર્મની પુષ્ટિને માટે—આત્માના જ્ઞાનાદિ શુભો ખીલે, પોષાય, વૃદ્ધિ પામે, તેમાં શ્રદ્ધા, વિવેક અને સદાચાર પ્રગટે, એ હેતુ માટે પોસહ કરવામાં આવે છે. તેટલા માટે એક દિવસ ઘર, કુટુંબ, વ્યાપાર વગેરેને, દૂકામાં કહીએ તો સંસારમાત્રને બૂલી જઈ પોસહ આ-

અરવો જોઈએ. તે દિવસે મિનિટે મિનિટ ધર્મધ્યાનમાં, આત્મવિચારણામાં ગાળવી જોઈએ. તે દિવસને ધન્ય-કૃતાર્થ માનવો જોઈએ. ત્યાગીઓને (મુનિવરોને) તો સદાને માટે પોસહજ છે. પોસહમાં રહેલા ગૃહસ્થો કે ત્યાગીઓ સ્વગત વિચારે કે, ગુણસ્થાનમાં અમારું સ્થાન ક્યાં છે ? અમારો આત્મા પોતાના પ્રયાણમાં આગળ વધે છે કે પાછળ હઠે છે ? કોઈ અમને હિતાર્થે કંઈ કહે ત્યારે તેનો ગુણ લેવાય છે કે તેના ઉપર ગુસ્સે થવાય છે ? કોઈ અમારી પ્રશંસા કરે ત્યારે હર્ષ થાય છે કે, પોતાની ખામીઓ નજર આગળ તરી આવતાં શોકના નિઃશ્વાસ નીકળે છે ? તથા સુખમાંથી એવા ઉદ્ગારો બહાર નીકળે છે કે ‘ માફ કરો, અમારામાં હજી ઘણી ખામીઓ છે ?’ આહારમાં અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પદાર્થો મળે ત્યારે આત્માનો સમભાવ ટકી રહે છે કે હર્ષખેદ થાય છે ? ઘણી વાર સારાં સારાં ભોજનો જમ્યાં, હવે તેના ઉપર કંટાળો આવે છે કે બાલુ કોઈ વાર સારું જમ્યાજ નથી, એવી સ્થિતિ જમતી વખતે થઈને ગળા સુધી આહારાય છે ? જીવનને ટકાવી રાખવા માટે આહાર કરાય છે કે ઈન્દ્રિયનાં સુખને માટે, શરીરને મસ્ત બનાવવા માટે ? સારાં સારા વસ્ત્રાલંકાર પહેરવાનું મન થાય છે કે ફક્ત સાદાં વસ્ત્રોથી જીવનનિર્વાહ થાય છે ? ભોગવિલાસ ક્યાં સુધી ? સુખશીલતા ક્યાં સુધી ? દ્રવ્યમોહ ક્યાં સુધી ? જીવન શા માટે જીવવું ? નિવૃત્તિ-પરાયણ ક્યારે થવું ? કર્મચંચળા અભ્યાસીઓ કંઈ કંઈ

પ્રકૃતિઓ પોતાને ઉદયે વર્તે છે? એના ઉપરથી કયું ગુણસ્થાન અમને હોવું જોઈએ એનો વિચાર કરે છે? (કર્મ અથવા અભ્યાસનું એજ કળ છે.) સર્વસંયમી મુનિને તો આવી વિચારણા સદાને માટે ચાલુજ હોય. દેશસંયમીને એવી વિચારણા પોસહમાં તો જરૂર હોય અને વિચારણાને અંતે ઉભયવર્ગ વિવેકવાળું વર્તન રાખે. તોજ આત્મધર્મની પુષ્ટિ થાય, તોજ પોસહનો હેતુ સિદ્ધ થાય. શ્રાવક શ્રાવકની ક્રિયા કરે અને મુનિ મુનિની ક્રિયા કરે પણ આવી કશી વિચારણા ન રહે તો પ્રાપ્તસ્થાનથી કોઈ એક તસુ પણ આગળ વધી શકે નહિ. કદાચ તે તે સ્થાનથી પાછા હઠે-હોઠા પડે. ઉભયને આત્મરાજ્ય (સ્વરાજ્ય) મેળવવું છે તો વિચારણા અને જાગૃતિ સાથે તેને અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ હોવીજ જોઈએ.

આજકાલ તો કવચિત્ પોસહ થાય છે. તેમાં પણ જે દિવસે શ્રીમંતોએ ભક્તિ કરવા ગોઠવણ કરેલી હોય છે તે દિવસે પોસાતીઓથી ઉપાશ્રય ઉભરાઈ જાય છે. જ્ઞાનીઓએ ક્રિયાઓ આખા દિવસની ઠીક ગોઠવી છે કે જેથી દિવસ પસાર થઈ જાય છે, નહિતર મોટા ભાગે ઉંઘવામાં કે વિકથા અથવા હાસ્યવિનોદ કરવામાંજ શેષ વખત જાય. પોસહમાં ગમે તેમ બેસાય છે, ઉઘાડે મુખે બોલાય છે, અહીં તહીં આંટા મરાય છે-ફરાય છે, બહાર જતી વખતે કામળને બદલે કટાસણું બોઢાય છે, ચાલતી વખતે રસ્તા ઉપર દષ્ટિ રહેતી નથી, સાવધ નિરવધ ભાષાનો વિવેક સચવાતો નથી, ગમે ત્યાં લીંટ બડખા કઢાય છે,

માત્રા બાબતના વિધિનું પ્રાયઃ જ્ઞાન હોતું નથી એટલે તેમાં જેમ તેમ વર્તાય છે અને એમ કરતાં કરતાં દિવસ પૂરો થાય છે. પોસહ પારતી વખત ફરી સંસારમાં જોડાવું પડશે, તેને માટે ખેદ સાથે આંખમાંથી આંસુ નીકળવાં જોઈએ, તેને બદલે પોસહ પારી જટ ઘરભેગા થઈ જવાય છે. આવે વખતે વિધિરસિક પ્રોઠ પુરષો ફક્ત અરધી કલાક પોસહનો હેતુ તથા તે સિદ્ધ કરવા માટે આખો દિવસ કેવી રીતે પસાર કરવો ? કેમ વર્તવું ? એને માટે ઉપદેશકપદ્ધતિએ વિવેચન કરી સૌનું ધ્યાન ખેંચે તથા પ્રમાદ થતો જોતાં ફરી ફરી પણ ધ્યાન ખેંચે અને ક્રિયાવખતે સૌને વિધિમાં જોડે તો પરિસ્થિતિમાં સારો સુધારો થાય. વિચારણા અને જાગૃતિથીજ દેશસંયમ કે સર્વસંયમની સિદ્ધિ થઈ શકે, તોજ ગુણસ્થાનમાં આગળ વધી શકાય, તોજ સંસારથી બેઠો નિસ્તાર થાય અને તોજ આત્મરાજ્ય-સ્વરાજ્ય મળે.

૬ તપ—અદ્વાઈ કે મહોટી તપશ્ચર્યા કરનાર તથા આયં-ખિલની ઓળી કરનાર બીજે પ્રસંગે ઉપવાસ કે આંખેલ નજ કરે તો તેઓ તે તે તપ શ્રદ્ધા અને ભાવથી કરે છે કે દહાવા લેવા માટે (મેં અમુક અમુક તપશ્ચર્યા કરી છે એમ બી-જાને જણાવવા માટે) કરે છે તે વિચારવા જેવું છે. તેઓને પર્વાદિ દિવસોમાં ઉપવાસ અથવા આંખેલ સુકર હોવાં જોઈએ, સહેજે બનવાં જોઈએ. ઉપવાસ કરનાર આગળ અને પાછળ આહારમાં મર્યાદા ન રાખે તો યથાર્થ લાભ મેળવી ન શકે, શરીર પણ બગાડે, માટે એવે વખતે વિવેક

રાખવો જોઈએ. અદાઈ અને તેથી વધારે મ્હોટી તપશ્ચર્યા કરનાર સ્ત્રીવર્ગે પોતાના આત્માને પૂછવું કે ‘આ તપ શા હેતુએ થાય છે ?—શા માટે કરવામાં આવે છે?’ જો ઉત્તર મળે કે ‘એકાંત કર્મેધનને બાળવા માટે તપ થાય છે’ તો તે તપ મહા કલ્યાણકારી છે. જો તે સિવાય બીજો કંઈ ઉત્તર મળે તો તેઓએ બહુ વિચાર કરવો ઘટે છે.

૭ પર્યુષણ—આ પર્વ આવે એટલે કટાસણાં-પંચિયાંની જોળાંજોળા થાય. આઠ દિવસ પૂજા, પ્રતિક્રમણ, વ્યાખ્યાન-શ્રવણ વગેરેમાં ઓછી વધારે હાજરી અપાય. યથાશક્તિ તપશ્ચર્યા પણ થાય. પરંતુ આઠ દિવસ પછી સમન્તુ માણસો તો બની શકે તેટલું ધર્મારાધન કરે છે; કારણ કે તેઓ એમ સમજે છે કે ‘ઉત્તમ જીવોને તો સદાને માટે પર્યુષણ હોય છે, આઠ દિવસ તો અતિ સામાન્ય વર્ગ માટે.’ પણ મ્હોટો ભાગ લોકરૂઢિ, કુળાચાર પ્રમાણે પર્યુષણ આરાધે છે. આત્મસમીપે વસવું, એ પર્યુષણનો પરમઅર્થ છે તેને તે ભલા માણસો જાણતા પણ નથી. જાણે તો આત્મસમીપે વસવું કેને ન ગમે ? અને તેથી આઠ દિવસ ભરતીમાં દેખાવ આપી પછી ઓટરૂપ થઈ જાય છે—સૌ સૌને ઠેકાણે પડી જાય છે તેમ ન થાય. પર્યુષણ પછી કોઈ પૂછે કે ‘ભાઈ હવે પ્રતિક્રમણ વગેરે કેમ કરતા નથી?’ તો ઉત્તર આપે કે, એ તો પર્યુષણ હતાં તેથી કરવું પડતું હતું, કરવું જોઈએ, હવે તો પર્યુષણ ગયાં ‘આવતે વર્ષે વાત!’ આવા જીવોને પર્યુષણની આરાધનામાં શ્રદ્ધા કે પ્રેમ

હોય તો સદાને માટે ઝોછી કે વધતી ધર્મકરણી અવશ્ય ચાલુ રાખે. આઠ દિવસની યોજના તો એટલા માટે છે કે, બાળ શ્રવે આઠ દિવસનું સામુદાયિક પર્યુષણારાધન દેખી ધીમે ધીમે ક્રિયામાર્ગ તરફ રૂચિવાન થાય. અને તેથી એ આઠ દિવસની આરાધના કરાવનારે પ્રતિક્રમણ કરાવવામાં તથા વ્યાખ્યાન સંભળાવવા વગેરેમાં બહુ રસ તથા આનંદ આપવો જોઈએ કે જે તેઓને ફરી ફરી યાદ આવ્યા કરે અને એવો રસ લેવા આકર્ષાય. સાથે તેઓને પર્યુષણનો અર્થ, હેતુ સમજાવી કંઈ કંઈ નિયમો પણ આપવા જોઈએ, કારણ કે તેઓનાં મન થોડાં ઘણાં—સ્વાભાવિક આર્દ્ર થયાં હોય તેવે વખતે નિયમનું ગ્રહણ ખુશીથી થઈ જાય. મહા મંગળાકારી તે દિવસો છે.

૮ ભાવના—શ્રાવકની આંતર્દૃષ્ટિ ‘સાધુતા ક્યારે પ્રાપ્ત કરું ?’ તે તરફ અને મુનિરાજનું લક્ષ્ય ‘સદાને માટે અપ્રમત્ત ભાવ, અપ્રમાદદશા કેમ ટકી રહે ?’ ત તરફ હોવું ઘટે. આદિમાં વર્ધમાન અને પછી હીયમાન પરિણામ ન હોવા જોઈએ. કષાયનાં નિમિત્તો ઉપસ્થિત થયે જાગૃત થઈ જવું જોઈએ. કહેનાર હિતને માટે કહેતો હોય તો તેનું વચન ઉપકાર માની ગ્રહણ કરવું જોઈએ અને અસત્ય વાત કરતો હોય તો બાળક ગણી હસી કાઢવું જોઈએ, એટલે જન્મે વખતે ગુસ્સો નહિ આવે. કષાયનાં—ઉપાધિનાં નિમિત્તો ઘણાં હોય તો તેની મધ્યમાં રહી સમભાવ ટકાવી રાખવો મુશ્કેલ છે, તેથી તે તે નિમિત્તોજ જેમ અને તેમ

ઓછાં કરવાં જોઈએ અથવા તેથી દૂર રહેવું જોઈએ. જેને આવાં નિમિત્તો ઓછાં હોય તે ખરેખર ભાગ્યવાન્ જાણવો. આત્મકલ્યાણાર્થી જનોએ જેન કેન પ્રકારેણ પોતામાં સમભાવ ટકાવી રાખવો ઘટે, તે માટે સાવધાન રહેવું ઘટે; પણ આજકાલ તો પ્રાયઃ ઉપાધિઓ વધારવા તરફ લક્ષ્ય રહે છે; નવી નવી ઉદ્દીરણાઓ કરાય છે. જાનણો ઉભી કરી તેમાં માથું મરાય છે. પંચાતોમાં ભાગ લેવાય છે, તેમાં આનંદ મનાય છે. અનાવશ્યક ઉપાધિઓ વધારવી કે પંચાતોમાં ભાગ લેવો એથી અનર્થ—દંડ વિના બીજો શો લાભ મળે? ‘દંડાચે વિણુહેતુએ, વળગે પાપ પ્રચંડ.’ બાહ્ય ઉપાધિ ઘટે તોજ અંતર ઉપાધિ ઘટે અને તોજ નિરૂપાધિક દશા પ્રગટે. એ નિરૂપાધિક દશા થવી, તેનું નામજ ધર્મ. ‘જે જે અંશે રે નિરૂપાધિકપણું, તે તે જાણો રે ધર્મ.’ આ માટે સાવચેત રહેવાય તો સમભાવને ક્ષતિ ન પહોંચે અને સમભાવમાં જીવન પસાર થતાં ઉચ્ચ ગતિના ભોક્તા થવાય અને નિકટમોક્ષગામી થવાય. કોઈ પણ ધર્મવાળો હોય પણ જો તેનો આત્મા સમભાવથી ભાવિત થાય તો જરૂર તે સંસારની જાળથી છૂટે, મુક્ત મેળવે. આ સંદેહ વગરની હકીકત છે.

૯ નિયમ ધારવા—નિયમ ધારવાથી ઇંદ્રિયો ઉપર અંકુશ આવતાં જીવન ધીમે ધીમે સંતોષી બનતું જાય છે. હંમેશાં અમુક અમુક વસ્તુઓનો ત્યાગ થતો હોવાથી પછી

તે તે ચીજો વિના નિભાવવું સહેલું થઈ પડે છે. તેવે વખત મનમાં ઉદ્વેગ થતો નથી, ત વસ્તુઓ તરફ મનજ નહીં નથી એટલે સહેજે સંવર થતાં નિર્જરા બની રહે છે. આમાં કષ્ટ કંઈ નથી જ્યારે લાભ ઘણો છે. ખાતાં પીતાં આ લાભ લઈ શકાય છે. નિયમ ધારવાથી જો તે વસ્તુઓ ખાવામાં સંકેત થાય છે, તેથી શરીરે પણ આરોગ્ય રહે છે. પછી ઓછી વસ્તુઓથી ચલાવી શકાય કે નહિ ? એવો વિચાર આવતાં તેવી ટેવ પાડવાનું મન થાય છે કે, રોટલી અને દાળથી કેમ ન ચાલે ? અથાણાં પાપડની શી જરૂર છે ? એકથી વધારે શાક શા માટે જોઈએ ? વગેરે. અને આવી ટેવને પરિણામે પરિમિત વસ્તુવાળા સાદા ભોજનથી આનંદપૂર્વક નિર્વાહ થાય છે.

આજકાલ આવા નિયમો ધારનારાજ ઓછા છે. ધારનારા છે તેઓ પ્રાયઃ પોતાની સગવડ સચવાય-અગવડ ન આવે એવી રીતે ધારે છે. આજ ક્યાંઈ જમવા જવાનું છે ? કોઈને ત્યાંથી કાંઈ વસ્તુઓ તો આવવાની નથી ? વગેરે વિચારી નિયમો ધારે છે. મનમાં એમ વિચારે છે કે, ચૂલા વધારે રાખવા સારા, દ્રવ્ય વધારે રાખવાં સારાં, વખતે ક્યાંઈ મહા પીવા જવું પડે, કોઈને ત્યાં કંઈ વસ્તુ ખાવામાં આવે અથવા આપણે ઘેર કંઈ આનંદ હોય તો તેવે વખતે ચૂલા ઓછા રાખી બેઠા હોઈએ કે દ્રવ્ય ઓછાં રાખ્યાં હોય તો મૂંઝાવું પડે. દ્રવ્ય વીશ રાખતા હોય અને અનુપયોગે વધારે વપરાઈ

જાય તો બીજે દિવસે સાવધાન થઈ પચીશ રાખે, પણ વાપરતી વખતે બિનજરૂરી ચીજો ન વાપરે તો દશ બાર દ્રવ્ય પણ પૂરતાં થઈ પડે. પણ તે વિચાર ક્યારે આવે ? ખાનપાનને માટે જીંદગી નથી પણ જીંદગીને માટે ખાનપાન છે, એવું હૃદયથી સમજાય ત્યારે. આવી સમજણને અભાવે નિયમ ધારવાનો સુંદર હેતુ ન જળવાય એટલે સંતોષી જીવનનો લાભ મળી શકે નહિ. આ બાબતમાં પણ વિચારણા અને યાદદાસ્તની જરૂર છે. તોજ ઉપર લખેલું પરિણામ આવે અને ઇચ્છાનો રોધ થતાં સંવરનો લાભ મળે અને તે પણ કષ્ટ વિના, ખાતાં પીતાં. જ્ઞાની મહારાજે કેવા માર્ગ બતાવ્યા છે, તે વિચારતાં તેમના ડહાપણ તરફ ખરેખર બહુમાન પ્રગટવું જોઈએ કે, વગર પૈસાનો, પારશ્રમ વગરનો, ખાતાં પીતાં સધાય તેવા અને દ્રવ્ય અને ભાવથી આરોગ્ય સચવાય તેવો ધર્મ તેઓએ બતાવ્યો છે ! બલિહારી જ્ઞાનીઓની ! ધન્ય હો તેમને !

૧૦ વ્યાખ્યાનશ્રવણ-વ્યાખ્યાનશ્રવણ કરાય છે પણ મોટો લાગે આપણા આત્મામાં સુધારો થતો નથી. ઉપાશ્રયમાં જરા સ્મશાનવૈરાગ્ય જેવું થાય છે પણ બહાર નીકળીએ એટલે અન્ય પ્રવૃત્તિમાં લગી જતાં સાંભળેલું ભૂલી જવાય છે. ઘરે આવી એકાંતમાં બેસી જરા સ્થિરતાથી વિચાર કરીએ કે ‘આજે મહારાજશ્રીએ શા શા મુદ્દાઓ ઉપર શ્રોતાઓનું ધ્યાન ખેંચ્યું ? અને આપણે તેમાંથી આપણી જાતને માટે કેટલું ગ્રહણ કરવા જેવું છે ? અને તેનો

નિર્ણય કરી બની શકતો અમલ કરવાની શરૂઆત કરીએ તો જરૂર આપણા જીવનમાં સુધારણા થાય અને વ્યાખ્યાતાના શ્રમનું સાર્થકય થાય. જો કે વ્યાખ્યાતાને તો હિતબુદ્ધિ હોવાથી એકાંતે લાભજ છે પણ આપણે પણ લાભ લેવો જોઈએ. શ્રોતાઓ લાભ લે છે, એમ વ્યાખ્યાતા જાણે તો તેમને હર્ષ થાય અને ઉમંગ વધે, પણ ‘આપ કહતે હો, હમ સુનતે હય’ એમ તો નજ થવું જોઈએ.

આજકાલ તો રસદાયક વ્યાખ્યાનશૈલીવાળા વિદ્વાન સાધુ હોય, તેમનામાં પ્રખરવક્તૃત્વ હોય તો લોક-સમૂહ ઠીક જામે છે; છતાં તેવા વ્યાખ્યાતાને પણ પ્રાયઃ હાસ્યરસ તો નિરંતર પોષવો પડે છે, લોકરૂચિને અનુકૂળ થવું પડે છે. બાકી સામાન્ય સાધુઓ તો પહેલેથી પાંચ જણને પકડી વખાણુ સાંભળવા આવવાની બાધા આપે છે, શરત કરે છે ત્યારેજ તેમનું રંગશિયું ગાડું ચાલે છે. તે પણ પર્યુષણ સુધી; પછી તો ઉપાશ્રયમાં ઝાકળ પડી જાય છે. આ સ્થિતિ ઠીક નથી. આખા ચાતુર્માસ દરમ્યાન મુનિજનોનાં જ્ઞાન તથા સત્સમાગમનો લાભ મેળવવો જોઈએ. કોઈમાંથી દર્શનગુણ, કોઈમાંથી જ્ઞાનગુણ અને કોઈમાંથી ચારિત્રગુણનો કંઈ અને કંઈ અવશ્ય લાભ મળી શકે તેવા મુનિવરો હોય છે, માટે એકલા વક્તૃત્વ ઉપરજ મોહિત થવાની જરૂર નથી.

૧૧ જયંતી—દર વર્ષે પૂર્વ મહાપુરૂષોની જયંતીઓ ઉજવાય છે. આ પ્રથા સારી છે, ઉપકારક છે પણ જયંતી

કોની ઉજવવી જોઈએ ? તેમાં વિવેક હોવો ઘટે. દરેક સંઘાડામાં એકજ મૂળનાયકની જયંતી ઉજવવી ઘટે. જયંતીને દિવસે તે મહાપુરૂષોના ગુણાનુવાદ થાય છે, ભક્તજનો આંખોમાંથી આંસુઓ પણ સારે છે પણ પછી શું ? બીજી જયંતી આવે ત્યાં સુધી આખું વર્ષ તે ઉપકારી પુરુષોનું જીવન વિચારાય છે ? તેમના ગુણો ધીમે ધીમે પોતામાં ઉતારવા પ્રયત્ન સેવાય છે ? આનો ઉત્તર જો નકારમાં આવતો હોય તો જયંતીને દિવસે ઉપાશ્રયરૂપ રંગભૂમિ ઉપર, જૂદા જૂદા વક્તાઓરૂપ ઍક્ટરો, ગુણાનુવાદ કરવારૂપ પોતપોતાના પાર્ટ ભજવી જાય છે, એટલે આ એક જાતનું રૂઢું નાટક ભજવાય છે, એમ કહેવામાં કંઈ અસત્ય ખરું ? જયંતી એટલે મહાપુરૂષોનાં જીવન સંભારવાં, તેમાંથી સાર ખેંચવો અને આપણા જીવનમાં સદૃશ પ્રગટે, અસદૃશ દૂર થાય તે માટે વિચારણા કરી સાવચેત થવું. તોજ જયંતી ઉજવવાનો હેતુ સિદ્ધ થાય, તોજ તે મહાપુરૂષના ઋણમાંથી કોઈ અંશે મુક્ત થવાય. નહિતર તે મહાપુરૂષ સ્વર્ગમાંથી પોતાનું આવું ભજવાતું નાટક જોઈ ગુસ્સે તો ન થાય પણ હસે તો ખરા !

૧૨ પૂજા ભણાવવી-દેહરાસરમાં પૂજા ભણાવવી અગર સાંભળવી, તેનો હેતુ પ્રભુના ગુણ હૃદયમાં ઉતારવા, ભક્તિરસમ તરબોળ થવું, જેથી આત્મા પવિત્ર થાય અને

સાચો આનંદ અનુભવે, તે છે. અગાઉ લોકો અંજ-
પખાજથી સામસામા જૂઝતા. સમૂહ પણ ખૂબ જામતો,
આજની જેમ હારમોનિયમ, દિલરૂબા, સારંગી વગેરે
સંગીતનાં સાજનો ઉપયોગ આછો હતો, છતાં લોકો વૈરા-
ગ્યમય બનતા, તેમની આંખમાંથી આંસુ ઝરતાં. પૂનઝો
મૂળ દેશીઝોમાંજ ગવાતી. (અને મૂળ દેશીમાં
ગાવાથી જે આનંદ, ભક્તિ, વૈરાગ્ય આવે છે તે
દેશી ફેરવી નાટકીરાગ લેવામાં નથી આવતો, એ અનુ-
ભવેલી હકીકત છે.)

આજકાલ લોજકો ભાડું લઈ કલાક જે
કલાકમાં ભાડુતી પૂજા ભણાવી જાય છે, જે જોઈ-સાંભળી
હૃદય બળે છે. છતાં જો કોઈ શ્રીમાને આચ્છવમાં સારા
ગાયકની ગોઠવણ કરી હોય તો સમૂહ ઠીક જામે છે. પણ
તેવે પ્રસંગ ‘વાહ ! ગાયક સારું કામ કરે છે અથવા
ગાયકમાં કંઈ દમ નથી’ એમ ગાયકના ગુણદોષમાં ઉતરાય
છે. ગાયકને તો પોતાની કુશળતા બતાવવી હોય એટલે તેનું
આખું લક્ષ્ય તે તરફ જ રોકાયેલું હોય એ સ્વાભાવિક છે, પણ
શ્રોતાઓએ તો તેમાંથી ભાવ ખેંચી પોતાને અંગે ઉતારવો
જોઈએ. છતાં અહીં પણ યથાર્થ વિચારણાને અભાવે જૂની
જાતની વિચારણા ચાલુ રહે છે. વળી રાત્રે ટોળીઓ ભાવના
ભાવતી હતી તેનું સ્થાન ભાડુતી છોકરાઓની
ટોળીઓએ લીધું છે. મંડપ શણગારેલો હોય છે,
કિટ્સન કે ઇલેક્ટ્રિક લાઈટ ગોઠવેલી હોય છે, સામા

ફેશનેબલ અંગરચનાથી અલંકૃત કરેલા પ્રભુ વિરાજેલા હોય છે અને આગળ ભાવનારસ વગરની, કૃત્રિમ અભિનય કરતી ભાડુતી બાળકોની ટોળી ગાન, નૃત્ય વગેરેના નવા નવા સીન બતાવતી હોય છે. કહો, આને ભાવના કહેવી કે જ્યંતીના સમારંભ કરતા એક વધારે રૂડું નાટક કહેવું ? આવા દેખાવથી જો કે શાસનનું રૂડું દેખાતું હશે અગર ધીની ઉપજ વધતી હશે એટલે તેને ઠીક ગણીએ પણ આવી ભાવનામાં ભાગ લેનારાઓ પરમાર્થે શો લાભ મેળવતા હશે ? તે વિચારણીય છે. પણ શ્રીમાન્ આવી યોજના ન કરે તે તેનો આચ્છવ દીપે નહિ, એટલે વખત પ્રમાણે તેને તેમ ફરજિયાત કરવું પડે છે. અગાઉ પ્રભુના સમવસરણમાં દેવ તથા દેવાંગનાઓ નાટારંભ કરતી. તે પ્રમાણે દેરાસરમાં ભાવિક શ્રાવકો નાટારંભ કરતા. (ઝાંઝ વગાડવી, નૃત્ય કરવું, એ ભક્તિનો અતિરેક સૂચવે છે, હૃદયમાં ભક્તિરસ સમાય નહિ એટલે ઝાંઝ વગાડવાનું, નૃત્ય કરવાનું સહેજે બને છે અને એથી ભક્તિભાવમાં વધારો થાય છે.) ત્યાં સુધા સ્થિતિ સારી હતી. હવે તેવી પ્રવૃત્તિઓ ઘટી ગઈ એટલે ભાડુતી ગાયકો તથા મંડળીઓને ગોઠવવી પડે તેમાં શો ઉપાય ? છતાં હજી કેટલેક સ્થળે મૂળ પ્રવૃત્તિ પણ ચાલુ છે અને તે પ્રશંસનીય છે. હવે તો લોકોને રાગો પણ નવા નવા ગમે છે, મૂળ રાગ તરફ ઓછો આદર દેખાડે છે, કારણ કે તેઓ પ્રાયઃ રાગ સાંભળવા આવે

છે, પૂજા નહિ ! પૂજા ભણાવવી એ ભકિતનું ખાસ અંગ છે. રાવણ જેવાએ તો તેથી તીર્થંકરગોત્ર બાધ્યું છે. આપણે પણ તેથી સહેલાઈથી લાભ મેળવી શકીએ તેવું છે કારણ કે જ્ઞાનમાર્ગ કરતાં ભકિતમાર્ગ બાળ જીવોને વધારે ઉપકારક છે. પણ સવાલ માત્ર તેને અંગે કરવી જોઈતી વિચારણાનો અને રાખવી જોઈતી જાગૃતિનો છે. તે હોય તો કામ કાઢી લઈએ નહિતર નવા નવા રાગો સાંભળી, તેની સમાલોચના— ગુણદોષની વિચારણા કરતાં કરતાં પ્રભાવના લઈ ઘેર આવીએ; એટલો લાભ તો જરૂર મેળવીએ !

૧૩ ધર્મકરણી—દરેક ધર્મકરણી આત્મસાક્ષીએ કરીએ તોજ તેનો ખરો લાભ મળે. લોકરંજનાર્થે કરીએ તો ફળ હારી જવાય અને ફરી તેવી કરણી કરવાનું પ્રાપ્ત થવું દુર્લભ થાય. કહ્યું પણ છે કે—

આત્મસાખે ધર્મ ત્યાં, લોકતાણું શું કામ ?

જન મન રંજન ધર્મનું, મૂલ ન એક ખદામ.

છતાં આજ કાલ શું જોવાય છે ? પ્રતિક્રમણ સમુદાય વચ્ચે કરનાર વિધિની કુશળતા તથા તન્મયતા બતાવે અને ગરબડગોટા ન વાળે; તેજ જ્યારે એકાંતમાં તે ક્રિયા કરે ત્યારે તેનો રંગ જ્યૂદ્ધો હોય. દેહરાસરમાં ઘણુ માણસની હાજરીમાં સ્તવન કે પૂજા ગાનાર ભકિતરસથી ભરપૂર થઈ જાય, કદાચ ગળગળો પણ થઈ જાય અને એકલો હોય ત્યારે જલ્દી જલ્દી નહાનું સ્તવન ગાઈ રસ્તે

પડે. સભા વચ્ચે ઘીના ચૂડાવા બોલાય તે વખતનો જુસ્સો જૂદો હોય (કદાચ પૈસા આપતી વખતે પશ્ચાત્તાપ થાય કે, વિચાર ન કર્યો, ખડુ ઘી બોલાઈ ગયું !) અને થોડા માણસોમાં શિથિલતા આવી જાય. સેવા બજાવતી વખતે, પરોપકાર કરતી વખતે ઘણા માણસો જાણે તો રસ આવે, અન્યથા થતું હોય તેમ થાય. વ્યાખ્યાતા જનમન રંજન કરવા પ્રયત્ન કરે, માણસોની ઠઠ જામેલી જોઈ ખીલે અને થોડા માણસો હોય તો મનવગર વાંચે અગર વાંચવું ન ગમે. સખાવતોનાં પાટીયાં ચોડાડાય, સભા વચ્ચે કે છાપામાં પ્રશંસા થાય તો સખાવત કરનાર ખુશી થાય, ગુપ્તદાનમાં આનંદ ન માને. કેમ જાણે જનસમૂહ પાસેથીજ લાભ મેળવવાનો હોય અને આત્મસાક્ષીએ કરતાં લાભ ન મળતો હોય ! આવી અનેક બાબતો છે પણ ટૂંકામાં પતાવીએ તો ધર્મકરણીને અંગે આડંબર, દેખાવ કે દંભ ઇષ્ટ નથી. તેથી આત્મ-હિતૈષી હરેક વ્યક્તિએ ઉપરના દ્રહાનું રહસ્ય વારંવાર વિચારવું ઘટે છે. લોકઅભિપ્રાય ઉપર નહિ આકર્ષાતાં જ્ઞાનીઓનાં કથન ઉપરજ દૃઢ વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ. પવિત્ર ક્રિયાઓનું ફળ તેમાંજ રહેલું છે.

૧૪ રાત્રે વિચારણા-આત્મહિતાર્થી^૧ મનુષ્યે નિરંતર રાત્રે સૂતી વખતે દિવસે કરેલાં શુભાશુભ કર્મની વિચારણા કરી જવી જોઈએ. (મનુષ્યજીવનનો હેતુ શો ? વ્યાપાર ધંધો કરી પોતાનું તથા કુટુંબનું પોષણ કરવું અને છેવટે પાપનો પોટલો ખાંધી મરી જવું તે કે તે વડે ધર્મસાધન કરી,

આત્મહિત સાધી તેમાંથી તત્ત્વ ખેંચી લેવું ? તત્ત્વ ખેંચી ન લેવાય અને એશઆરામમાં જીવન પૂરું થાય તો મનુષ્યમાં અને પશુમાં ફેર શો ?) આજે મેં આખા દિવસમાં કેવાં કેવાં કામો કર્યાં ? મનથી અન્યનું બહું ચિંતવ્યું કે ખૂરું ? ઉત્તમ જીવોના ગુણો વિચાર્યા ? પોતાની ખામી તપાસી ? ગુસ્સો કેટલી વાર આવ્યો ? અહંકારનો કેટલી વાર ઉદય થયો ? કપટનો કેટલી વાર આશ્રય લીધો ? લોભસમુદ્રમાં કેટલી વાર ખૂડ્યો ? વચનથી પ્રભુના કે ગુણી જીવોના ગુણગ્રામ કર્યા કે નિંદાવિકથા કરી ? જૂઠું કેટલી વાર ખોદ્યો ? છળપ્રપંચ કરી કોઇને છેતર્યા ? કોઇની સાથે કજિયો કર્યો ? કોઇની આડી ખાધી ? કોઇને આકરાં વચનો કહી ધમકાવ્યા ? કોઇનું હૃદય દુખાવ્યું ? કાયાથી અચતનાએ વર્ત્તતાં ક્યાં ક્યાં કામમાં જીવહિંસા થઈ ગઈ ? કોઇને માર્યા, કૂટ્યા ? સામાયિક, દેવપૂજા, પ્રતિક્રમણ, વ્રતપચ્ચક્રખાણ વગેરે શું શું કર્યું ? દાન દીધું ? શીલ પાળ્યું ? તપ કર્યો ? ભાવના ભાવી ? પરોપકાર કર્યો ? જ્ઞાન ભણ્યો ? ઇત્યાદિ દરેક સારાં નરસાં કામ વિચારી જવાં જોઇએ. જો નરસાં કામ થયેલાં જણાય તો તેને માટે પશ્ચાત્તાપ કરવો કે ‘બહુ ભૂલ થઈ ! આવતી કાલે સંભાળ રાખીશ ! ફરી એવી ભૂલો નહિ કરવા સાવચેતી રાખીશ !’ સારાં કામો થયેલાં જણાય તો તેને માટે હર્ષિત થવું. આવાં કામો મારાથી હંમેશાં થયાં કરે, એવી ભાવના રાખી તેનો બની શકતો અમલ કરવો. કૈવ પાસે પ્રાર્થના કરવી કે ‘આવાં કામો મારાથી હંમેશ

બનેા.' આવી વિચારણા નિરંતર ચાલુ રાખવાથી આપણાથી પાપનાં કામો ઓછાં બનતાં જાય છે અને પુન્યનાં કામો વધારે બનતાં જાય છે. પરિણામે આપણું જીવન સફળ થતાં, આપણે ઉચ્ચ ગતિના લોકતા થઈ થોડાજ સમયમાં કર્મથી મુક્ત થઈએ છીએ. આ બાબત સાદી અને સહેલી છે. અલબત્ત આમાં પણ વિચારણા અને જાગૃતિ તો જોઈએ. બાકી આ એક જાતનું ભાવપ્રતિક્રિયા છે અને તેનો ખરાબર, યથાર્થ રીતે અમલ કરવામાં આવે તો ઘણો લાભ મેળવી શકાય તેમ છે.

ઉપસંહાર—આ લેખને પૂર્ણ કર્યા અગાઉ એક હકિકત તરફ વાચકવર્ગનું ધ્યાન ખેંચવું જરૂરનું ધારું છું. આપણે આપણી ધર્મક્રિયાઓ વિચારણા અને જાગૃતિપૂર્વક કરવી જોઈએ, એ એકજ વાત ઠસાવવા માટે આ લેખને આટલો વિસ્તાર્યો છે. ધર્મક્રિયાઓના હેતુ શા શા છે ? તે કેવી રીતે કરવામાં આવે તો તે તે હેતુની સિદ્ધિ થાય ? અને આજકાલ મોટે ભાગે કેવી રીતે કરાય છે—થાય છે ? એ ત્રણ બાબતો પ્રાયઃ દરેક ક્રિયાઓને અંગે ક્રમશઃ સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. બધા એમજ કરે છે, એવો લખવાનો મુદ્દલ આશય નથી. તેટલા માટે સ્થળે સ્થળે 'મોટે ભાગે, બહુધા, પ્રાયઃ' વગેરે શબ્દો પણ સ્વાભાવિક રીતે યોજાયા છે. કોઈ ભાગ્યશાળી ભવ્યાત્માઓ વિચારણા અને જાગૃતિ રાખતા પણ હશે, એને માટે મારો ઇન્કાર નથી. મને પોતાને એ બધી પવિત્ર ક્રિયાઓ

ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા છે અને તેનો યથાશક્તિ આદરપૂર્વક અમલ પણ કરું છું. પણ જ્યાં ત્યાં ક્રિયાઓને અંગે ખેદ-જનક દેખાવો જોવાય છે, તે તરફ તેવા જીવોનું ધ્યાન ખેંચવા માટે કંઈક લખવાની સ્વયંપ્રેરણા થવાથી એ પ્રવૃત્તિ થઈ છે. કોઈના ઉપર આક્ષેપ લઈ જવાનો મારો જરા પણ ઉદ્દેશ નથી, તેમ મારા આશયનો કોઈ ખોટો અર્થ ન કરે પણ આ લેખમાં સખલના થઈ હોય તો હિતયુદ્ધિથી જણાવે, એ બાબત સજ્જનોને પ્રાર્થના છે. લોકો ક્રિયામાર્ગ ઉપર રૂચિવાન થાય, હેતુઓ સમજવા પ્રયત્ન સેવે, તે બાબત વિચારણા કરે અને જાગૃતિ રાખી ખરા પ્રેમથી એ ક્રિયામાર્ગનો આદર કરે, એજ આશય આ લેખ લખાવામાં છે. હાલ જે રીતે ક્રિયામાર્ગ સેવાય છે તે પણ તે માર્ગનું બિલકૂલ સેવન ન થતું હોય તેના કરતાં સાફ અને અપેક્ષાએ ઉપકારક પણ છે, તે બાબત મારો જૂદો મત નથી. પણ મેં તો પારમાર્થિક લાભની દૃષ્ટિએ આ વિષય ચર્ચ્યો છે. પ્રાંતે સહુ કોઈ લઘ્યાત્મકો ક્રિયામાર્ગ ઉપર રૂચિ પ્રીતિ આદરવાળા થાઓ, વિચાર કરવાની, જાગૃત રહેવાની ટેવ પાડો, એવી આંતરઅભિલાષા અને અંતર્મુખ યાચનાપૂર્વક અત્ર વિરમું છું.

પવિત્રક્રિયામાર્ગોપાસકો લેખક:

જ્ઞાન પૂર્વક ક્રિયા કરવા વિષે.

રાગ બિહાગ.

સખલ યા છાક મોહમદિરાકી.

મિથ્યામતિકે જોરે ગુરૂકી, વચનશક્તિ જિહાં થાકી-સં ૧
નિકટદશા છાંડ જડ ઉંચી, -દૃષ્ટિ દેત હે તાકી;

ન કરે કિરિયા જનકું ભાખે, નહિ લવથિતિ પાકી-સં ૨
ભાજનગત ભોજન કોઈ છાંડી, દસતર જિઉ દોરે;

અહત જ્ઞાનકું કિરિયા ત્યાગી, હોત આરકી આરે-સં ૩
જ્ઞાનખાત નિમ્નની સિર ધૂને, લાગે નિજ મતિ મીઠી;

જો કોઈ બોલ કહે કિરિયાકો, તો માને નૃપચીઠી-સં ૪
જયું કોઈ તારૂ જલમેં પેસી, હાથ-પાઉં ન હલાવે;

જ્ઞાન સેંતી કિરિયા સખ લાગી, યું અપનો મત ગાવે-સં ૫
જેસે પાઘ કોઈ સિર બાંધે, પહિરન નહિ લંગોટી;

સદ્ગુરૂ પાસ ક્રિયા બિનુસીખે, આગમખાત ત્યું ખોટી-સં ૬
જેસે ગજ અપને સિર ઉપર, છાર આપહી ડારે;

જ્ઞાન અહત કિરિયા તુમ્હારત, અલ્પબુદ્ધિ ફલ હારે-સં ૭
જ્ઞાન ક્રિયા દોઈ શુદ્ધ ધરેંગે, શુદ્ધ કહે નિરધારી;

જસ પ્રતાપ શુનનિધિકો ગાઈ, ઉનકી મેં બલિહારી-સં ૮

શ્રીમાન હરિભદ્રસૂરિજી, શ્રીમુનિસુંદરસૂરિજી, ઉપા-
ધ્યાયજી શ્રીયશોવિજયજી તથા શ્રીવિજયલક્ષ્મીસૂરિજી વગેરે
પૂર્વ મહાપુરૂષો કહી ગયા છે કે:—

અવિધિએ પણ અર્ધાપૂર્વક ક્રિયામાર્ગ આદ-
રનાર જીવ શુકલપક્ષી કહેવાય છે, એટલે વધુમાં
વધુ તે જીવ અર્ધ પુરૂષલપરાવત્ત જેટલા કાળની
આંદર અવશ્ય સિદ્ધિપદને વરે છે; માટે પવિત્ર ક્રિયા-
માર્ગ સદા નિઃશંકપણે આદરણીય છે. સમજ્યાનું
ફળજ એ છે; તે માટે કશું પણ છે કે:—

જ્ઞાનસ્ય ફલં વિરતિઃ

પરપરિણુતિ યોતાની માને, વરતે આરતધ્યાને;
મંધમોક્ષકારણ ન પિછાણે, તે પહેલે ગુણઠાણે
—ધન્ય તે મુનિવરા રે જે ચાલે સમભાવે.

શ્રીમદ્ધરોવિજયજી.

જીવન-મંત્ર.

આદર મળો કે ના મળો

અમને કશો પરવા નથી,

ત્યમ ફળ મળો કે ના મળો

તે જાણુવા ઇચ્છા નથી;

કર્તવ્ય કરવા જન્મ આ

દિનરાત તેમાં રત રહી.

ઋણમુક્ત વિશ્વથકી થવા

કર્તવ્ય કરવું છે સહિ.

યથાશક્તિ યતનીયં શુભે.

